

HIGIEN'A SI SCÓL'A

F O I A

pentru

Sanetate, Educatiune si Instructiune.

1876.

Nr. 2.

Ese odata in septemana joia. Pretiulu in Monarchia: 4 fl. pe 1 anu, 2 fl. pe $\frac{1}{2}$ anu, 1 fl. pe $\frac{1}{4}$ anu. — Pentru strainatate 6 fl. pe 1 anu, 3 fl. pe $\frac{1}{2}$ anu si 2 fl. pe $\frac{1}{4}$ anu. Pentru inserate 6 cr. de siru si tacsa erariale de 30 cr. pentru un'a data.

Anulu antaiú

4 martiu.

Votiv'a tabla.

Fiacare poporu este unu intregu organicu, si are propriulu seu cursu de viatia. Elu percurge universalulu drumu in modulu seu si arata in fiacare epocha a Istoriei sale un'a ori alta fóia a corespundietórei verste predominalminte, ori modificata prin caracterulu fundamentalu alu seu. In cele mai diferite gradatiuni urméze dara dupa olalta dela pruncia nevinovati'a ori slabiciunea, dela verst'a copilarésca doceritate ori crudiemea, dela Junime fantasticulu sboru ori desfranarea, dela barbatia actiunea de folosu publicu ori nisuinti'a egoistica, si dela batranetia intielepceiunea ori descerea. Adeverat'a tienta merge intr'acolo, cá poterile se ajunga la simetria adeca cá sensualitatii se i se dé dreptulu sub dominatiunea mintii si acestá este cu putintia numai in membranarea organica a sociaverei uniune Diferitele popóra suntu membrele in organismulu omenimei, fiacare din ele are propria sa positiune si insemnate pentru viati'a comuna. In isolatiuni perde singurateculu din vioiciune: Orisontulu se tiermuresce, si simtiulu de valórea sa se sbarcesce in bagatel'a desiertaciune nationale, ce impedece totu progresulu. Numai in comerciulu viu cu altele se feresce fiacare poporu de unilateritati respectandu elu strain'a insusire caracteristica fia ea catu de multu abatuta dela asa si stimandu nepreocopatu preferintiele lui, castiga in cultivarea comuna omenésca. Astfeliu de iusurare la idealulu omenimei, fara a parasi liniamentele fundamentali ale propriei sale natiunalitati, este tient'a desvoltarii poporeloru. Trupin'a principale a genelui omenescu, din a carei radacina si ramuri purecede cultur'a, s'a desvoltatu in Europ'a pana la verfu si acést'a este destinata a aduce la maturitate

fructulu umanitatii asi'a precum si a respandi sementi'a lui preste fati'a pamentului Lucurosulu boldu alu egoismului si vermenósele flori ale fantasteriei au sedusu la multefarie abusuri de preponderantia a culturai europene. Criminalmente sa lucratu de unu seculu la estirparea straineloru rase, fiindu ca nainte aviditatea asociata cu fanatismulu lea gonitu asemenea feraloru selbatiche, in timpulu mai recentu, inarmatu cu crud'a potere a mintii, cu o reintia ascunsa, le respinge pasiu din pasiu din patri'a loru, cá se planteze acolo partea materiala a culturai, ghiacei de apa, ce nu prinde zadacine in adeveratu civilisata industria.

Fara socotintia s'a cercatu din alta parte, a straformá straine rase din denafara: Selbatecii au apucatu beutura imbatatória si arm'a ucigatoria a Europénului cu lacomia, ori au schimbatu popantiulu (schidól'a) seu cu crucea si pe lenga tóte acéste au remasu selbateci; si barbarii au primitu o cultura paruta si siau insusitu formele esterne, desteritatea artiloru, si industri'a din cultur'a européna, cá se fia cu atata mai amenintiati pentru inaintarea civilisatiunei interne. — Ras'a mai eminenta are potere si chiamare a redica pe cele mai inferiore, inse ea se nuse atinga de insusirele loru caracteristice in parerea ratacita, ca le va face sie asemenea, caci ea prin acést'a loveste in natura, in care multifari'a desvoltare este pretudindenea lege. Nu cój'a, ei simburile culturai sale se samene ea, vá se dica: prin treptatulu invetiamentu progresivu si prin esemplulu seu se latiesca in adeveru cultura omenéscá.

Acestu sembure la datu Christosu omenimei in propri'a sa invetiatura, care in sublim'a sa simplitate este asia cuprindivera pentru cei slabi, cá si pentru cei mai intielepti neintrecuta in consunantia sa, cu aceea ce demanda mintea, si ce invatia observarea naturai convingatoria si in unisonitatea sa fericitoria cá cea mai intima voce a adancimei animei.

Burdach in Antropologia.

Obiectulu fo'ei no'stre este omulu, de elu avemu se ne ocupamu. Omulu inse vietuiesce pe pamentu, unde a devenitu cu multu mai tardiu de catu alte fapture. Pamentulu dara este locuinti'a, este asilulu omului, de elu este omulu legatu, din elementele lui este plasmuitu, in elementele lui se resipesce elu dupa ce a decursu verstele vietii sale. Se tiene dara de Antropologia, — care pentru Pedagogi si invetiatori este absolutu de lipsa a o cunosece, — a avé notiune si de pamentulu nostru in compunerea elementeloru lui, in desvoltarea lui, in producerea fiintieloru neorganice si organice si mai pre urma a omului. Daru fiindu ca pamentulu nostru face o parte constitutiva a sistemai solarie si acésta erasi a universului, cá se cunoscemu Istoria naturii si se o pricepemu, trebuie se esimu a fara din

pământului nostru și se privim natura în totalitatea sa. — După o lungă și obositoare luptă a succesului în prezentul științei a descifra Cartea Istoriei naturii în principalele documente ale sale, a culege monedele memoriale ale „Creației” și a arăta, ca cauză, care silește pe urmă să slobodă se cădea diosului la pământ, este după nemeroriul astronomului Newton a se căuta în puterea atractivă a pământului, care înseamnă totuși un dat al arătării, ca totuși aceea putere atragătoare este, care susține Luna în drumul său și ca această putere încatenează la soare pământul și toate celelalte planete, ca ea duce pe lângă soare toate cometele și alte stele ratacătoare în călătoriile lunguatică. Înainte de secolul trecut când astronomia era în prunci sa, se privea pământul ca centrul lumii, și omul pământean ca punctul de mijloc al Creației. După ce înseamnă omul alăpedită călătorii copilărești, a recunoscut că cu primitivă puseciune centrală a pământului în spațiul lumii nu mai merge, din contra pământul apară ca un membru puțin însemnat în sistemul solar, și se află ca elu cu un număr oarecăr al altor planete nici de cătușă nu ocupă o poziție întrecătoare. Soarele apară ca domniul, ca centru, de și nu al lumii, totuși al unui stat puternic de corpuri lumesci.

Știința pasă și mai de parte. Se află telescopul (ochiul) și cu elu ochiul în oceanul universului se întinse nemăsurat, se recunoscă cu încredere, ca stelele fise, lucirile lumii ale cerului, sunt asemănătoare sori asemenea soarelui nostru, ca ele formează centre de sisteme lumesci, ce apar construite tocmai după modelul sistemelor planetare a noastre, ca înseamnă provină și abateri dela această construire fiindcă în multe cazuri doi sori, așa că două corpuri luminoase, câte odată și trei și mai mulți rotesc între sine. Deja pe acest grad de cunoștință apare pământul nostru cu toate ce se mișcă și vițuiesc pe densul, ca un atom de pulbere nesocotit, ca o picătură în mare! Înseamnă scrutarea nu a statului la acest rezultat. Mai exactă observare a dovedit deja pe la mijlocul secolului trecut, ca opiniunea veche, cumcă adevăratele stele fipse aru fi stele nemiscătoare, este nedreptă, căci ele din contra manifestă mișcare, ce ne învază la o conexiune în mod mai înalt. Wilhelm Herschel a fostu cel din țiu, care a arătat, ca și soarele nostru se mișcă în spațiul lumii, și ca elu astfel nu face excepție în privința această dela stelele fipse. Aceste mișcări înseamnă indigează la conexiuni de mod mai înalt, astfel că noi aicea se aflăm sisteme de sori, cari se întorc în comuniune pe lângă un centru de mișcare. Unde aru fi de căutat acestu centru de mișcare, astronomii de ocamdată, nu-lu potu documenta fără obiecțiuni, faimosul astronom Mädlar căuta, ca acela probabilmente este de a se căuta în cea mai luminoasă și frumoasă grupă de stele, care din vechime poartă numele de Pleiade, eru în limbă populară „clocă cu pu.” Intregul complex al stelelor fipse formează

dulu vietii noastre dupa propri'a noastră chipsuire, cum adeca aru fi mai placutu vointii noastre si fara ane pasa de legile naturei, se urmanu dupa ereditatele placeri senzualii ale noastre, natur'a a intiparitu in estimea noastră legi, cari nu e permisu ale calcá fara a asteptá vre o pedépsa.

Aceste legi, cari bun'a natura lia plantatu in fie care omu spre conservarea sanetatiei sale, cá elu, déca le urméze, se scape de pedeps'a bóleloru escate din vin'a sa, inchidu in sine facultatea de a observá prin sensurile noastre (mirosu, gustu, etc.) totu ce este folositoriu si daunaciosu corpului nostru, si aceea a cautá, éra acést'a a incungiuirá. Acest'a insemnatu boldu pentru sustienerea sanetatiei si astfeliu si de cinosura pentru recuperarea perdutei sanetati, 'lu insemnamu cu numele Instinctu si elu convine si animaleloru, cá si nóua. Instinctulu este dara aceea, ce ne pune in stare de a ascultá natur'a si a o pricepe, asia dara oresi cum elu e capastrulu, de care legatu si celu necultivatu omu alu naturei se póta percurge sanetosu cursulu vietii sale.

Ne-stricatulul Instinctu, ne invatia a cunosce mancarile si beuturile, ce suntu priincióse corpului nostru; elu ne admoneze dela gustarea a totu nutrementului nenaturalu, venine; elu ne vestesece mai de parte prin simtiulu de saturare, ca cerintiei corpului éste satisfacutu, mai departe Instinctulu ne invatia, candu ne aflamu in aeru reu, stricaciosu, boldesce frigurosulu, a cautá caldur'a ori a o produce in insusi corpulu seu prin misicare, ori lucrare.

Acestu simtiu alu Instinctului, Vocea naturei, a incetatu, s'a stinsu la omulu rafinatu de acum, celu pucinu elu a perdutu o parte buna din curatieni'a si naturalitatea s'a, si pentru care ratacire dela adeverat'a cale a naturei este cercetatu de rele si triste urmari. Aberatiunile in contra naturei suntu tocmai partea aversa a civilizatiunei, cari de si au atrasu asupra noastră bóle, miserie si matura móрте, totusi prin vechimea loru suntu sanitate si de opiniunea publica mai multu ori mai pucinu aprobate.

Lucsulu, rafinari'a preste totu modulu vietii nefirescu au ajunsu unu gradu asia de inaltu, in catu nu avemu se ne miramu de ostea boleloru, cari in urmarea acestoru s'au estinsu asupra noastră, si de cari omulu naturei nu scie nimicu. Pana candu astfeliu de omeni ajungu o etate de 100 si mai bine de ani, tiene atatea vietii la omenii culturei peste totu dabea 30—40 ani; pana candu omulu naturei precum diseram, nu scie nimicu de bóle, suntu patimile si miseri'a omeniloru culturei in adeveru grave si asupritorie.

Se mergemu indereptu pana la nascerea omului civilisatu; pana candu cam a 40-a parte móre sub nascere, au cei viu nascuti a suferi dureróse patimi, ce rapescu mai gatá diumetate din ei in anulu dintaiu. De amu vré se aretamu patimile, ce are sele supóрте omulu rafinatu pana la mortea s'a, amu putea implé volumuri cu ele. Patologi'a (invetiatur'a despre bóle) nile descrie destulu de infricosiatu. Daru óre póte-ne prinde minunea deca vomu

observá mai aproape viati'a omului de cultur'a moderna? Bá nici de cum! Supradominatiunea, ce sia castigatu natur'a sensuala in cei mai multi omeni asupra celei spiritali si de aci rezultandele cugete si lucrari ast-feliu atîntite, cá se urmeze neinpedecatu desfatariloru sensuali, precum si relele, ce crescú pentru sanetatea nóstra din starea culturai, trebuie negre-situ se slabéscá poterile vietii, se submineze sanetatea si se aduca o grab-nica mórte. — Audi pre multi dicendu: numai odata traeescu, de ce se nu-mi implu poftete! Inse ce aru fi de lumea acést'a, daca toti amu-dice asi'a?!

Noi vomu invetiá a cunosee cu alta ocaziune conceptulu vietii mai aprópe, care se manifesteze in o ne'trerupta activitate, in o continua mis-care a diferiteloru parti ale corpului nostru, si acést'a activitate a diferite-loru organe depinde in prosperitatea sa neconturbata dela schimbarea de primere si de esire, de inlocuire si de perdere, ce se intempla necon-tenitu in atomi.

Cursulu normalu alu activitatii corpului nostru, ce merge paralelu cu adeveratulu, neconturbatulu schimbu alu materiei — fiindu ca unulu fara de altulu nu se póte cugetá, este acum dependinte dela normal'a lucrare a asia numiteloru Conditiiuni de viatia adeca: dela aeru, lumina, cal-dura, miscare, nutrementu, apa s. a. a. schimbarea materiei a corpului no-stru se sustiene tocmai prin aceste conditiiuni de viatia — numite si modu alu vietii — si intre ele se aibe locu o continua actiune si reactiune, unu continuu incitamentu si reincidentu. Cu catu are locu mai neconturbatu relatiunea intre corpu si lumea esterna, ori intre incitamentu si reincidentu, cu atatu mai normalminte decurge schimbarea materiei, si cu atata mai sanetosi si mai bine ne simtim'u noi.

Déca trebuie se insemnamu schimbarea materiei, ce are locu necon-turbatu, cá dependinte dela diferite normale conditiiuni de viatia si noua ni se intindu aceste conditiiuni dela bun'a natura, atunci este numai vin'a nóstra, deca noi aceea, ce ni se imbia, nu seimu se utilisamu cuvinciosu, si insusi nóue ne putemu adserie, deca in cursulu normalu alu schimbarii meteriei se afla contradictiuni, acaroru contraefectu neplacutu, ce cade in sensurile nóstre, ilu insemnam cá morbu, ori bola.

Si asia e si in adeveru. Unde omulu nu intrebuintia cuvinciosu inci-tamentele oferite dela natura, unde elu se subduce influintiei normale aloru asupra corpului seu mai multu ori mai pucinu, acolo nu póte intardiá. cá actiunea armonica a organoloru se nu fie conturbata si viati'a se se infa-tisiazé in urm'a acestei cá bolnava.

Spre sustienerea sanetatii este dara influenti'a normaleloru incitamente de viatia neconditionatu de lipsa si pentru morbi este influenti'a a nenor-maleloru conditiiuni de viatia ne dispensavera. Vrendu dara acuma a pro-duce in ambele aratate stari ale corpului o stare contraria, atunci pentru

corpulu sanetosu, care are se se bolnaviasca, trebuie castigata nenormala influintia a conditiuneloru de viatia si pentru celu bolnavu corpu trebuie se castigamu sanetóse si normale conditiuni de viatia. Vedemu dara cum bolnavirea omului este o inomisa urmare a modului vietii, care acum s'a in cetatienitu la noi in urmarea esistintii durabile a lui, de si ea in multe privintie se opune legiloru naturei in unu modu cu totulul contrariu.

Daca dara spiritulu omenescu este atata de nebunitu prin false si inderetnice credintie de auctoritate, in catu elu se nu deduca bolnavirea sa dela modulu vietii sale in contra naturei, atunci trebuie se aflamu lucrulu firescu, ca elu eugeta, cumca sanarea depinde cu totulul dela altu ceva, de catu dela influinti'a modulu de viatia naturalu, si pentru aceea elu o cauta in medicine. Natur'a inse nu recunoste astfeliu de midiloce; ea nu are alte lécúri de catu conditiunele vietii necesarie pentru viatia. Conditiunele dara pentru dile sanetóse suntu asemené conditiuneloru pentru dile bolnave. Astfeliu cá conditiunele pentru sustienerea sanetatii se se contopésca cu conditiunele sanative.

A face aceste conditiuni cunoscutu cetitoriloru nostri in specialitatea loru, va fi dara problem'a nóstra.*)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

I. Fisic'a.

2. **Expansibilitatea - Estensiunea - Intinderea.** Drulu. N. vediendu ca copiii in dominec'a trecuta aratara atata bucuria despre cele ce au venditu si invetiatu, aflandu se copiii érași la densulu in a dóu'a domineca, elu continua mai de parte. Puse pe mésa o laditia facuta din scandurele subtieri, ce avea patru scandurele laterali asemenea de mari si din josu alta cá fundu, éra désupra érá deschise. Acuma lua centimetrulu si mesura ladinti'a din launtru in paretii laterali si aci se arata, ca spatiulu acestei laditie este de unu decimetru lungu, si totu atata de latu si de naltu seu de afundu. Deci implu laditia cu pamentu bine batutu si dise: spatiulu acestei laditie este precum s'a doveditu la mesuratu unu decimetru lungu, atata latu si atata naltu si eu am implutu acestu intregu spatiu cu unu corpu vertosu. cu pamentu, corpulu vertosu este dara atata de mare, catu este de mare spatiulu, ce 'lu cuprinde: asiá dara unu decimetru lungu, unu decimetru latu, si atata naltu. Deosebimu dara la corpuri lungimea, latimea si naltimea séu afundiemea si acéste la olalta se numescu estensiunea seu intinderea corpuriloru.

*) Aretendu aci ca civilisatiunea ne aduce bóle ne scurta viati'a, s'aru paré, cá noi amu fi in contra civilisatiunei. Daru nu e asiá; caei omulu bine civilisatu se presupune, ca cunoste si conditiunele de viatia, cari trebuie se le urmeze, cá se romana sanetosu. Noi vorbimu aci de civilisatiunea spuria, rafinata, prin care omulu se departéze dela conditiunele vietii si perde instinctulu, ce la pazitu de multe rele.

Unu corpu, a carui lungime, latime si naltime este asemené, se numesce *cu bu-cotica*. Corpulu vertosu pamentulu, ce-lu am eu aici in laditia este in lungime, latime si naltime de unu decimetru, asiá dara aci in laditia este unu decimetru cubicu pamentu.

Acuma scóse doctorulu N. pamentulu din laditia si implu laditi'a cu apa. Ce este acuma corpulu, care cuprinde spatiulu acestei laditie intreba elu copiii.

Si iute urma respunsulu: unu decimetru cubicu apa. — Dupa aceea versa ap'a si intreba: Ce este acuma corpulu, ce cuprinde spatiulu laditiei? Iute responsa unu copilu guralivu zimbindu: nu e nimicu in ea. Cugetati pucintelu, dise Doctorulu N.! si de locu respunse altu copilu mai cu atentiune: ba este ce va in ea — aeru. Dreptu! reflecta Doctorulu N. si catu aeru? Unu decimetru cubicu aeru, respunsera mai multi copii.

Bagati séma dara: fiacare corpu are o estensiune, si aceea estensiune este atata de mare, catu de mare spatiulu, ce-lu cuprinde corpulu.

Dupa aceea provóca Dru. N. unii copii se mesure deosebitele obiecte d. e. carti, més'a, dolapulu, tabl'a etc. dupa estensiunea, adeca: lungimea, latimea si naltimea lor, si aci ii facu atenti, ca corpurile in forma si marime surtu fórté diferite, cà ele inse au o estensiune dupa lungime, latime si naltime. Inse suntu lucruri, dise unu copilu, ce nu suntu nalte ci a funde. Aci respunse Dru. N. naltimea si afundimea este numai un'a directiune a estensiunei. Déca eu voiu privi d. e. unu dolafu din susu in josu, atunci potu dice, ca elu e atatu si atatu de afundu; privindu inse spatiulu dolafului de din josu in susu, atunci potu dice, ca elu este atata si atata de naltu: este inse totu aceea estensiune si marime.

Dupa acést'a dise elu catra unu copilu. Eu am o chilia, in care nu se afla nici o mobila, nici cuptoriu-soba, nici alt'a ceva, ea sta precumu dicemu cu totulu góla ori desiarta. Ce cugeti tu in adeveru nu este nici unu corpu in aceea chilia? Ba e, respunse copilulu, aeru in ea.

Deci dise mai de parte Dru. N. Spaciulu acestei chilie este de 10 metri cubici, catu aeru póte dara fi in ea? O, dise copilulu éra 10 metrii cubici aeru. Bine, daru ce cugeti tu copile: Chili'a mea are 12 metri cubici, spatiu dara sta unu dulafu in ea, care cuprinde a patra parte a spatiului, catu de mare este dolafulu? Si copilulu respunse numai de catu de 3 metri cubici.

Acuma mai insemna D. N.: unu corpu póte cuprinde unu spatiu inchisu intregu ori partialmente; asi'a chili'a cea góla aerulu; éra acesta chilia unu dolapu s. a. m. d.

Inse spatiulu universalu, ce-lu numimu si spatiulu cerescu, ori cosmicu nu cuprinde in sine nici unu corpu cu totulu, ci fiacare corpu are o mai

Unu corpu, a carui lungime, latime si naltime este asemené, se numesce cubu-cotica. Corpulu vertosu pamentulu, ce-lu am eu aici in laditia este in lungime, latime si naltime de unu decimetru, asiá dara aci in laditia este unu decimetru cubicu pamentu.

Acuma seóse doctorulu N. pamentulu din laditia si implu laditi'a cu apa. Ce este acuma corpulu, care cuprinde spaciulu acestei laditie intreba elu copiii.

Si iute urma respunsulu: unu decimetru cubicu apa. — Dupa aceea versa ap'a si intreba: Ce este acuma corpulu, ce cuprinde spatiulu laditiei? Iute responsa unu copilu guralivu zimbindu: nu e nimicu in ea. Cugetati pucintelu, dise Doctorulu N.! si de locu respunse altu copilu mai cu atentiune: ba este ce va in ea — aeru. Dreptu! reflecta Doctorulu N. si catu aeru? Unu decimetru cubicu aeru, respunsera mai multi copii.

Bagati séma dara: fiacare corpu are o estensiune, si aceea estensiune este atata de mare, catu de mare spaciulu, ce-lu cuprinde corpulu.

Dupa aceea provóca Dru. N. unii copii se mesure deosebitele obiecte d. e. carti, més'a, dolapulu, tabl'a etc. dupa estensiunea, adeca: lungimea, latimea si naltimea loru, si aci ii facu atenti, ca corpurile in forma si marime surtu fórte diferite, cà ele inse au o estensiune dupa lungime, latime si naltime. Inse suntu lucruri, dise unu copilu, ce nu suntu nalte ci a funde. Aci respunse Dru. N. naltimea si afundimea este numai un'a directiune a estensiunei. Déca eu voiu privi d. e. unu dolafu din susu in josu, atunci potu dice, ca elu e atatu si atatu de afundu; privindu inse spatiulu dolafului de din josu in susu, atunci potu dice, ca elu este atata si atata de naltu: este inse totu aceea estensiune si marime.

Dupa acést'a dise elu catra unu copilu. Eu am o chilia, in care nu se afla nici o mobila, nici cuptoriu-soba, nici alt'a ceva, ea sta precumu dicemu cu totulu góla ori desiarta. Ce cugeti tu in adeveru nu este nici unu corpu in aceea chilia? Ba e, respunse copilulu, aeru in ea.

Deci dise mai de parte Dru. N. Spaciulu acestei chilie este de 10 metri cubici, catu aeru póte dara fi in ea? O, dise copilulu éra 10 metrii cubici aeru. Bine, daru ce cugeti tu copile: Chili'a mea are 12 metri cubici, spatiu dara sta unu dulafu in ea, care cuprinde a patra parte a spatiului, catu de mare este dolafulu? Si copilulu respunse numai de catu de 3 metri cubici.

Acuma mai insemna D. N.: unu corpu póte cuprinde unu spatiu inchisu intregu ori partialmente; asi'a chili'a cea góla aerulu; éra acesta chilia unu dolapu s. a. m. d.

Inse spaciulu universalu, ce-lu numimu si spatiulu cerescu, ori cosmicu nu cuprinde in sine nici unu corpu cu totulu, ei fiacare corpu are o mai

mare ori mai mica estensiune in spatiulu universului si adeca dupa lungime, latime si naltime.

Un'a ori alt'a din aceste trei estensiuni o numimu si a fundime ori grosime; inse mai multe cá trei directiuni ale estensiunii nu se afla in nici unu corpu.

0 Are poporul nostru lipsa de medici si de medicine.

„De vomu asemená binele, ce o diumetate de dutienu ai adeveratiloru fii ai lui Esculapu a facutu pe pamentu dela escarea artei loru, cu reulu, ce nemesurat'a multime de doctori ai acestei profesiuni au casiunatu intre genulu omenescu, atunei vomu eugetá fora indoéla, ca aru fi fostu mai folositoriu déca nu aru fi fostu medici pe lume“ a disu Dr. Boerhave.

Intru adeveru. Déca vomu eugetá fora preocupatiune, fara prejudetiu, ceea ce se cuprinde in scurtele, dar' multu insemnatele cuvinte ale faimosului medicu mai sus amintitu, vomu poté isioru deslegá intrebarea: Pentru ce fuge poporul nostru de medici, si are atata aversiune catra medicina? si póte se elu pentru acést'a aversiune numi necultu si prostu, precumu se numesce? Poporul nostru dela natura venjosu, in catu e dedatu a traí simplu si a se abstiené o mare parte a vietii sale dela mancarea de carne, are unu capitalu de putere destulu de mare, cu caré póte resiste bóleloru, ce-lu asuprescu din candu in candu, din nebagarea de se'ma, séu din comisele escese mai multu prin beutur'a rachiului — alu veninului jidovescu, — care sugruma moralmente si fisicalmente pe supusulu acestui vitu, — si vedemu, ca in adeveru si resiste fara nici unu medicamentu, fara nici unu ajutoriu medicinalu, numai si numai prin procesulu seu sanaticu, ce se nasce in corpulu atacatu de morbu, déca numai ori si cum se scie pazi, fiindu atacatu de vre-unu morbu. Si aci trebue se-i gratulámu, ca nu cérca nici doctori, nici medicamente, ce nici de catu nu i-aru fi de folosu, avendu elu mare aversiune — greatia in catra acestoru. Esperinti'a, ce nu se póte negá, ori ce esplicatiuni ii vomu dá, ne invétia, ca eu catu se meresce numerulu mediciloru, cu atata se latiescu, cu atata se inmultiescu mai tare morbiu, si acést'a este destulu, cá se justificámu ceea ce a disu Boerhave, si dieu si alti medici nepreocupati despre nefolosinti'a mediciloru cu medicamente cá corpuri nu numai straine de natur'a nostra, ci si mare parte veninóse, si pentru aceea nu unmai nefolositorie, dar' si multu stricatorie, mai vertosu astadi, candu artá medica (aci nu vorbimu de sciinti'a medica, carei'a ne inchinámu — nici de artá chirurgicala, care o eserceze si multi espti din poporu, la lucsatiiuni, franturi ect.) s'a facutu unu ramu avidu de castigu, si medicii rivali nu de a folosi, ci de a se inavutí! — Cunóscemu comune, cari cá se fie si ele numerate intre cele culte, si au stabilitu plata pentru

medici, si siau castigatu si mediei iscusiti si diliginti, dar' nu numai ca nu sau maritu relatiunile sanitari prin acést'a de lauda intreprindere, ci din contra-ele au scadiutu ! — Acést'a la antei'a privire s'aru paré paradasu, dar' judecandu mai aprópe, este o urmare fórte naturala, ce éراسi afirma disá lui Boerhave, si provine de acolo, ca nainte ne avendu aceea comuna medici, dac'a se bolnaveau ómenii, ei se culeau in patu, si lasau naturii se lucre, se invinga ból'a, si se reducea éراسi sanetatea. si acést'a intru adevuru — déca nu au intratu cevasi impregiurari periculóse si impededorie de nisulu naturei, a si urmatu: din contra, avendu comun'a medici, ómenii alérge si la cea mai mica indispositiune, indigestiune la densii, caci pentru aceea i platescu — si acescia, cá se nu se dica, ca n'au facutu nemic'a, li-a preserisu, ori datu leacuri, pre cari le-au luatu cu o aversiune si ne 'ncredere fiindu in contr'a instinctului lor, si astfeliu, aceste cá nisce corpuri straine si neprincióse naturei lor, au lucratu dusmanesce in corpulu lor, si din o indigestriune ori nedispositiune simpla au produsu morbi grei si periculosi, cari de nu se fineau cu mortea, lasau dupa sine destule defecte si astfeliu relatiunile sanitari scadeau din tempu in tempu, fara sè se caute, ce a potutu fi caus'a acestei nefericiri !

Noi dara dámu svatu bunu poporului nostru, cá se remana pe langa simplicitatea s'a, se pazésca regulele sanitari, cari i le vomu impartasi din candu in candu, si se lese la o parte atatu medicii, catu si medicinile lor, intrebuintiendu numai midiloccele naturali potrivite naturei lui, si eu pericolulu de a fi taesatu de necultu numai se póta deveni éراسi usioru la sanctatea perduta.

Sciu, ca voiú affà destule obiectiuni in directiunea asésta, dar' eu, fie ele catu de grele, si la parere catu de plausibili — — voiú trece usioru peste ele, fiindu ca si eu odata Saul m'am facutu Paulu si vorbescu nu ca laicu, ci cá doctoru, din patiani'a propria, din ceea, ce am esperiatu — in corpulu meu propriu si alu familiei mele mai bine de 12 ani si ce lumea nepreocupata a recunoscutu, ca numai asia se póte spriginí nisulu naturei, de a se curatí si eliberá de reculu, ce aru atacà corpulu nostru, tienendu tare la aceea credintia. ca natur'a nu rabda nici o maltractare, nici maistorire fara resbunare, si ca mediculu nu e Domnulu, ci ministrulu — servulu — naturei, si pentru aceea nu are se o silésca si indrepte dupa placulu seu, ci elu are se se supuna nestramutabileloru ei legi, cari din vecia existu neschimbatu, si nu se voru schimb'a in vecii veciloru. Si numai candu cere trebuinti'a, candu nisulu naturei de a restitui sanetatea este multu intrecutu de reulu, ce s'a desvoltatu in trupulu ori carui individu prin nepricepere, ori escese, ori tractare rea se-lu ajute cu midiloc'e firesci potrivite, ce nu suntu straine de noi.

Hippocratu, care a traitu nainte de 2000 ani si tractà bolnavii fórte blandu si crutietoriu mai multu prin dieta; care nu s'a pusu in culmea

unei seoli, si descoperirile, ce le pote pandi dela natura filosoficulu spiritu alu seu, nu le inveluía in velulu misticismului, ci cá unu adeveratu amicu alu omenimei le facea unu bunu comunu — a disu: *Medicus curat natura sanat morbos* — mediculu tractese natur'a sanéze morbi, asia dara nu mediculu, ci natur'a! Si mai tardiu de elu Paracelsus: „Natur'a are propriulu seu medicu in sene insusi, care sanéze aci, ce e morbosu in ea. Se scie dar' fiecare medicu. In corpu este, care vindeca acolo. In catu inse eugeta mediculu, ca elu e acela, care sanéze; atunci elu se insiela insusi pe sine si nusi cunosce propri'a sa arta“ Aceste asertiuni ni se voru aret'a si mai evidente, déca vomu ascult'a, ce dice despre ele Dr. Weller, si multi alti doctori: ce-i vomu reproduce din candu in candu. Puterea sanativa a naturei, aceea dumnedieiasca putere, ce deja Hippocratu a numitu-o: *lex sacratissima medicorum* — legea sacratissima a mediciloru, care au recunoscutu medici clasici ai tuturoru tempuriloru, au onoratu-o si i s'au inchinatu ei, se fie antai'a si cea mai santa grigia a fiecarui adeveratu medicu, caci ea este: fundamentulu tuturoru sanariloru. Desi de multi medici reu cunoscuta, maltractata, lapadata ori utilizata cá pretestu alu modernei siarlatanerie, ea totusi jace solidu pe base vecinice intimu tiesute cu intregulu organismu. Inse existinti'a ei este si ce impedece domnitori'a ori egoistic'a clasa a mediciloru, a face adeverate observatiuni si drepty esperintie la patulu bolnavileru, cari catu de usioru si atribue sie si midilóceloru sale sanarea, ce are bolnavulu de a o multiemi numai si singuralui acelui inascutu medicu; (adece naturei). Catu de dese suntu casurile, unde tocmai acést'a portere nu sterpesce numai ból'a, ci se lupta si norocosu cu nebuni'a medicului, ce lucra in contr'a naturei! Cum aru fi altfelu cu potintia, cá cele mai absurde medicamente ale tuturoru tempuriloru se permita sanarea; cá se fie aflatu la sistematicii din tóte scólele ori ce sanare in sistem'a s'a si adeca la unulu si acelasiu morbu, desí midilócele de doue astfelu de sisteme, in urmarea tuturoru esperintieloru omenesci si contradiecu sie si naturei reului.“ — Dar' fiindu ca bastonulu lui Esculapu este si astadi plinu de noduri, cum a fostu candu l-a portatu acela, medicin'a a remasu nestrebatuta, misteriosa, asia cum a esitu din man'a misteriosa a popiloru antici, si partea cea mai mare a mediciloru, desí póte ca cunosce mistificatiunea acést'a, totusi ea nu se incumeta a trage perden'a si a-i aretá arcanulu; ba din contra ea vrea se intieléga prin natur'a lui Hippocratu nu puterea sanativa, ce jace in organismu, ci complecsulu corpuriloru, ce apartienu Istoriei naturali in tóte trei imperatii, si pentru aceea au scornitu mii de medicamente absurde si veninóse, cari se afla descrise in asia numit'a materia medica. seu pre-grecia formacologia — farmatori'a, si cari dupa tempuri se schimba astfelu in cá ce a fostu anu bucinatu si laudatu in eficacia s'a, de a restitui saretatea, astádi se numera intre obsolete, netrebnice, fara nici unu efectu!

cari tóte suntu bune a mistificá ómenii Jenesi la cugetu, cari incredu corpulu seu maneloru straine, adese ori siarlatane, pacalitórie, bune de amplé pung'a apotecariloru si a sa; bune de a mistificá si ruiná nu numai poporul de rendu credulu, ei si barbati mai insemnati prin o mia de preparate arcane specifice in contr'a singuraticiloru morbi astfeliu, cá astadi se aiba ficare morbu leaculu seu propriu firesce arcanu. Suntu familii culte, cari tienu pilulele lui Morison cá o panacea fara care nu aru poté esiste. Am cunoscutu o familia, care s'a topitu numai in umarea intrebuintierii acestui medicamentu drasticu veninosu, si ori catu i s'a aretatu primejdia, ce va urmá din acest'a necualificata intrebuintiare, nu a ajutatú nimicá. — Balsamulu lui Pagliani inca a aflatu intrare la multe familii si a casunatu si casiuina multa stricare. Dar' ce se insiru atatea, destulu e a indreptá la nenumeratele anoncia in tóte jurnalele: de flasteru, de teiu, de balsamu universalu, de acusticonu, de esentia, de sirupuri, de alifii, stomaticon, Matico si cate tóte altele, ce au scornitorii sei, cari se lauda ca numai arcanele, ce se afla la densii si in depositoriele menite de ei, suntu genuine si nefalsificate, ba si numai sengure folositorie! — Apoi desi suntu aceste asia numite medicamente arcane, cea mai mare parte venine adeverate, totusi se afla medici, cari le glorifica si recomanda cá multu folosítórie in tóte bólele. Si ce vedemu din tote aceste arcane si mistificatiuni pretinse folosítóre? Vedemu ca genulu omenescu din di in di se vestejesce, slabesce astfeliu, in catu din atati'a si atati'a feciori, cari aru trebui se stea firmi si poterosi, d'abé se afla cate unulu, care se fie aptu pentru de a luá pusc'a! Nici unu pacala nu a facutu atata sfara in tíera, cá unu siarlatanu de doctoru cu numere Airy, care a edatu o carte, si cá se amagiasca lumea sub nume de (Naturheilmethode) a publicatu o in tóte jurnalele si a vindutu — o cu pretiu bunu de 60 cr. unu esemplariu si acelu titlu alu cartii a amagitu mii de ómeni de a o cumperá si ce se vedi in ea: nisce atestate mincinóse, si nisce lueruri specifice arcane, cu cari a batjocuritu frumosulu nume alu „medicinai naturali“. Acuma se anuncia unu sirupu de china contienatóriu de feru, care restaureze sangele. E adeveratu ca in sangele nostru se afla feru. Dar' tare ne amu amagi, déca amu mancá feru, cá se ne restauramu sangele perdutu ori turburatu in cuaitatea sa. Noi avemu lipsa de feru in trupulu nostru, dar' acest'a — lu capetámu din carne si verdietiuri, legume, etc. si pentru aceea se grigimu de stomacu, cá se póta bine mistuí aceste, si nu ni va trebui sirupu de china cu feru!

es, Se ne aducemu aminte, ce larma se facea mai anii trecuti in tóte
vidi jurnalele cu asia numit'a „Revalenta arabica“ si ce a fostu acestu arcanu
firesc tátu de eficace, ce se dice, ca aru fi mantuitu atati'a omeni nepriceputi?
blând imicu alt'a de catu faina de masere prejita! Credint'ia ta Te a mantuitu
tine. Daru baremu acestu arcanu nu a fostu veninatu. Asia e si cu

„fosfatulu de feru“ alu D. Leras; cu „cigaretetele de canepa“ in contra astmei — nedusielei — si cu „Guarana“ ale Apotecariului Grimault din Parisu si cu multe alt coticarii medicinesti, pentru cari se spe-seze sute de mii nu numai dela omeni nepriceputi, ci si dela mai intie-lepti, cari isi dau corpulu seu in mani straine!!

Poporule romanu! Catra tine me indreptu, asculta ce te voiu invetiá! Déca vei avé nenorocirea sè te lovésca vre-o bóla, punete in patu cum am aretatu mai susu, astrucate usioru, cauta se fie aerulu in chilia, unde jaci catu se póte de curatu, abstinete dela mancare, mai vertosu dela carne — „celu [slabu legume mananca“ — a disu apostolulu Pavelu! — bé apa própseta dupa placu si lasa se luere natur'a, caci cu multu mai usioru te vei insanatosiá, de catu déca vei bé lécuri, de cari se ingrozescce instinc-tulu teu, si deca vei trebui se dai poterii sanative, ce locuesce in trupulu teu óresi care ajutoriu, delaturendu pedecile, ce i se potu pune in cale, te vei indreptá dupa cele ce ti voiu aretá la tempulu seu, candu voiu ajunge a tractá despre aceste. Amiculu teu este séu aru trebui se fie preotulu, elu locuesce in midiloculu teu, cu elu esti dedatu tu, elu te petrece dela nascere pana la mormentu, nu esi dara din datin'a buna a cere suatulu lui si la bóle trupesci, cum-ceri spre mangaerea sufletulu teu si alinarea restristeloru tale, elu este conducatoriulu teu, si elu te vá mangaiá si candu vei fi asupritu de bóle. Noi vomu dá lui si invetiatoriloru povatia; cum se urmeze, cum se aplice in bólele tale acele midilóce firesci, cari nu numai ca nu suntu straine de corpulu teu, dar' facu mai cu séma o parte constitutiva a lui adeca: aerulu, caldurá, récela, lumin'a, electricita-tea, miscarea si ap'a, acést'a de Ddiu binecuventata materia, care im-ple pamentulu, dá viétia miriadeloru animale si plante, si face partea constitutiva principala a loru, care potolesce ferbintiél'a nascutu din ar-siti'a sórelui, ori din inflamarea corpului, care se afla pretutindena, si nu constá nemica! — Ap'a, dà ap'a in man'a unui preotu capace de a o sci intrebuintiá dupa deosebite forme, póte producee minuni! In poterea preotulu stà a-i dá tariá si acolo, unde naivitatea ori nepriceperea bolna-vului nu aru lasá aplicarea ei, prin binecuventare, prin santire!*)

Planulu de lectiune atatu articulu de lege XXXVIII din a 1868 catu si organisarea provisoria a invetiamentulu nationalu confesionalu in me-tropoli'a gr. or. a Romaniloru din Ungari'a si Transilvania in § 26 pre-scriu urmatórele obiecte de invetiamentu in scolele popolarie inferióre:

*) Tomai candu ispraviramu ecestu articlu, ne veni la mana o carte minunata despre coticári'a cu medicine arcane, din care vomu impartasi cate ceva si cetitoriloru noztri in numerii venitori, spre adevieria celoru serise de noi.

- a) invetiatură religiunei si a moralei,
- b) cetirea si scrisóre, romanésca mag. si germ.
- c) computulu d'arostu si cu cifre, cunoscinti'a mesuriloru si a baniloru din tíera,
- d) gramatica si exercitii limbistice,
- e) Geografi'a si Istori'a tierii nostre, cu privire la romani,
- f) ceva din Geografi'a si Ist. universalá,
- g) elemente din fisica si Ist. naturala, cu privire deosebita la modulu vietii si la tienutul, in care locuescu parinti' scolariiloru,
- h) introducerea practica in agricultura si gradinaritu,
- i) invetiaturi despre cele mai de frunte drepturi si datorintie ale cetatieniloru,
- k) cantulu bisericescu si nationalu,
- l) gimnasticá cu privire la exercitiulu militaré.

Aceste obiecte de invetiamentu trebuie dara petrecute in acei 6 ani, cari ii prescrie legea pentru copiii indatorati a frecuentá scól'a dela 6—12 ani, si cá aceste obiecte se nu cada tóte pe unii si aceasi scolari cum e cam obicinuitu; scolarii au se fie impartiti in potrivite clase astfeliu, cá fiecare anu se formeze o clasa. Dupa impartirea scolariiloru in clase, are trebuintia organisatiunea interna, cá se se asemne pentru fiecare clasa o corespundietoria ocupatiune. Infaciosiarea in scrisu, cum se se impartiesca materialulu de invetiamentu, in exercitia de invetiamentu sunante — lectiuni, — si in resolvirea problemelor in tacere (pense) si activitatea invetiatoriului pe fiecare óra, se numesce: „**P l a n u d e l e c t i u n e**“.

Greomentulu principalu in schitiarea si esecutarca unui astfeliu de planu, jace in marele numeru alu scolariiloru si alu claselor, mai vertosu acolo, unde aceste tóte se ceru dela unulu si singurulu invetiatoriu, in catu déca vremu se progresemu, si se vedemu folosu dela frecuentarea scólei la copiii nostri, apoi se cere neconditionatu, cá totu in acelasi tempu se fie toti scolarii ocupati, se ajunga fiecare clasa a luá proportiionatá parte la nemidilocitá activitate a invetiatoriului. In fiecare jumetate de di trebuie se vina invetiatoriulu la fiecare copilu, va se dica: sè se faca possibile done cursuri de invetiamentu prin tóte clasele astfeliu, cá in necurmat'a inaintare dela o clasa la alta, se instrueze nemidilocitu invetiatoriulu in cate o clasa, pana candu celelalte se ocupa in tacere cu resolvirea problemelor, séu se eserciaze prin unu invetiacelu mai espertu.

Obicinuitele norme pentru planu de lectiune insémna pentru fiecare óra unu obiectu de invetiamentu. Dar' acésta este in scóelele nóstre, mai vertosu cu unu invetiatoriu si cu atate obiecte absolutu cu nepotintia, si din aceea cauza, caci o ocupatiune comuna potrivita scolariilor se face imposibila, de órece unele exercitii de invetiamentu potu fi lucrative numai

că lectiuni, pe candu altele sunt apte eminalminte pentru pense: Ori cumu inse va fi planulu de lectiune, elu trebuie se aiba urmatóarele principia, 1. Impartirea diurnetatei de di scolastica in doue cursuri de instructiune, si impartirea fiecaruii cursu de instructiune, in lectiuni si pense. Unu cursu de instructiune tiene cevasi mai pucinu ca 90 minute, una lectiune pote dupa recerintie tiené 10—20 minute. Pensulu póte tiené la clasele superiori o óra intréga, adeca in tempulu candu celalte 5 clase au lectiuni. Din contra la clasele inferiori, unde schimbarea este delipsa, au si pensele se tiena mai scurtu. 2-a Esercitiile in fiecare cursu de instructiune pentru fiecare clasa se fie alaturea, 3-a inaintarea invetiatoriului in lectiunile sale dela o clasa la alta se fie prin fiecare cursu de instructiune. Numerulu lectiuniloru trebuie observatu cu strictetia, inse se admite, că invetiatoriulu dupa insemnatatea materialulu de invetiamentu, se póta petrece mai lungu, ori mai scurtu tempu la un'a clasa. Potrivitu urméza dupa o lectiune unu tacutu exercitiu spre solidarea materlalu deja numai pertractatu, fie prin invetiare, ori prin resolvire de probleme. — Nu trebuie uitatu nici aceea, ca intre óre este a se dá repausu copiiloru, cu care se léga fórté bine si patrivitu si ventilatiunea scólei. In órele dantaiu mai vertosu deminétiá sé se tracteze objectele de invetiamentu mai grele. Cunóscemu greutatea a schitiá, unu planu de lectiune dupa aceste principie mai vertosu acolo, unde copiii suntu neasemenea numerosi, si unde frecuentéza reu scól'a, adange inca defectulu cartiloru si alu midilóceloru de invetiamentu si confusiunea cresee cu atatu mai tare. Dar' cu tóte aceste, fiindu ca problem'a scólei popolarie, cere a escultiv'a copiii tuturoru elaseloru dupa principie consunatorie in omeni de activitate spirituale, utilitate cetatienesca si morali religiosi, prin urmare, fiindu ca scól'a trebuie se aduca scolarii sei la cunosciuti'a poteriloru sale spirituale, si pe aceste se le eserceze, desvolte si intarésca; fiindu ca ea trebuie se inarme scolarii sei cu cunoscintie si desteritati necesarie si frumóse; fiindu ca ea trebuie se faca cunoscuti scolarii sei cu comunele drepturi si datorintie ale omniloru, si a-i chiarific'a, ca nu potemu resolvi acést'a problema, fora ca scolarii din anu in anu se se sue cu una clasa astfeliu, că cu finea cursulu de invetiamentu de 6 ani, se tréca toti invetiaceii prin tóte objectele de invetiamentu prescrise prin lege; fiindu in fine că dupa instruirea de pana acuma, numai scolarii cei mai eminenti (5—10) se distiugu in responsuri, si tóta sa'cin'a dilei cadé pe unii si aceiasf copii, ce nu voru negá nici invetiatorii, éra partea eca mai mare a scolariiloru sub nume de incepatori remane multu indereptu, si ca si cei eminenti scolari inveatia una si aceea materia in duoi trei ani; provocu pe DD invetiatorii, că dupa esperintele loru se schitiezé unu planu de lectiune amesuratu principiiloru aretate, séu dupa cum voru eugetá densii fie macaru catu de defectuosu, caci

prin defecte ne lamurimu, si se ni-lu tramita spre censurare, caci altfelu purtámu ap'a cu ciurulu, si nr folosimu nimicu cu tota silinti'a nostra.

Higien'a.

Inveti toriulu se fia cu cea mai mare atentiune la copiii incepatori, inca nededati a siedé in scaune mai vertosu, caci scauniile obicinuite in scólele nostre, nu corespondu tienerei corpului, si cum observá la ei ore-sicare nedumerire, slobozirea corpului indiosu, obosiala, de locu se-i scóta din scaune si sei lese séu se sté, séu se se misce afara de clasa, — caci din astfelu de cause se nascu usioru garjobile, ori strembarea spinarii.

Se nu imi spuna vréunu invetiatoriu ca la elu nu sa intemplat de acesté, caci noi semu, ca la asi'a ceva nu cautamu nici odata caus'a reului, din care sá nascutu elu, fiindu acésta totudeuna mai indepartata, ci cea mai aproape. Asia d. e. daca cineva se scalda fara a pazi regulele ce trebuie observata la scalda, si pentru aceea capata friguri, elu nu se invinue pe sine, ca nu a pazitu regulele scaldei, ci scald'a, care altfelu e fórté priinciósa senatatii.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Din numerulu acest'a se va vedea mai lamuritu tendinti'a nostra de a folosi in doue directiuni. Deci déca o afla onoratii cetitori plausibile, bine voiasca a ne sprijini prin prenumeratiuni, cá se potemu continua mai departe neintreruptu cu atata mai multu cu catu noi amu luatú asupra nostra acést'a sarcina nu din iubire de argintu, ci din revna de a folosi contandu la onoratulu publicu alu nostru. Cu parere de reu trebuie se ne exprimemu durerea, ca acei invetiatori, cari aru avé cea mare lipsa de o conducere, stau amortiti! e destulu ca suntu invetiatori!

Domnii, cari au primitu nr. 1. se bine voiasca a se dechiará.

Post'a. D. J. A. in Bradu, rebdare, — D. G. M. Magyar-Săcosiú, rebdare.

Domniloru, cari 'au reclamatú nr. 1. sa tramisusi adoaora.

D. V. O. in Zarandu. Despre panaa lui Graham va esi in altu numeru.